คำนำ

หนังสือบาลีไวยากรณ์ วากยสัมพันธ์ ภาคที่ ๓ ตนต้นปรากฏว่า มีศัพท์ที่นิยมในเชิงอักขรวิธี ยังแผกเพี้ยนไม่ลงระเบียบ ตามที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชิรญาณวโรรส ทรงแนะนำในคราวชำระคัมภีร์อรรถกถาและชาดกปกรณ์ ข้าพเจ้าจึงชำระใหม่จนตลอด เพื่ออนุโลมให้ยุติเป็นระเบียบเดียวกันกับหนังสือแบบเรียนอย่างอื่น ๆ ที่ใช้เป็นหลักสูตรแห่งการศึกษา ซึ่งพิมพ์ใหม่ในยุคนี้.

โดยพระกระแสรับสั่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้า.

พระสาสนโสภณ

วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๐

วากยสัมพันธ์

ภาคที่ ๓

(๑๔๗) นักเรียนได้ศึกษาวจีวิภาค รู้จักส่วนแห่งคำพูดแล้ว ควรศึกษาให้รู้จักวิธีประกอบคำพูดเข้าเป็นพากย์ เพื่อเป็นประโยชน์ในการพูดหรือแต่งหนังสือซึ่งแสดงความให้ผู้อื่นเข้าใจ เหมือนนายช่างผู้ฉลาด รู้จักปรุงทัพพสัมภาระให้เป็นเรือน เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้จะอยู่ ฉะนั้น วิธีประกอบคำพูดเข้าเป็นพากย์นั้น เรียกว่า วากยสัมพันธ์.

(๑๔๘) คำพูดนั้นแบ่งเป็น ๓ อย่าง ดังนี้ :-

๑. ศัพท์เดียวหรือหลายศัพท์ แต่ยังผสมให้เป็นใจความไม่ได้ เรียกว่า บท กำหนดตามวิภัตตินาม จะกี่ศัพท์ก็ตาม นับวิภัตติละบท ๆ เช่น ปุตฺโต เป็นบทหนึ่ง มาตาปิตเรสุ เป็นบทหนึ่ง เป็นตัวอย่าง.

๒. หลายบทผสมให้เป็นใจความได้ แต่ยังเป็นตอน ๆ ไม่เต็มที่ เรียกว่า พากยางค์ มี ๓ อย่าง คือ (นาม) กุลสฺส ปุตฺโต, (คุณ) ปิโย ปุตฺโต, (กิรยา) ปุตฺโต มตาปิตเรสุ สมฺสม ปฏิปชฺชนฺโต เป็นตัวอย่าง. ตอนหนึ่ง ๆ นับเป็นพากยางค์หนึ่ง ๆ.

๓. หลายบทหรือหลายพากยางค์ ผสมให้เป็นใจความได้เต็มที่

เรียกว่า พากย์ เช่น ปุตฺโต มาตาปิตเรสุ สมฺสม ปฏิปชฺชนฺโต ปสํศํ ลภติ เป็นตัวอย่าง. ตอนมีกิริยาอาขยาตหนึ่ง ๆ นับเป็นพากย์หนึ่ง ๆ.

(๑๔๙) การศึกษาวิธีประกอบคำพูดเข้าเป็นพากย์มี ๒ ทาง คือ กำหนดพากย์ที่เรียงไว้แล้วให้รู้ว่า บทไหนเข้ากับบทไหน ซึ่งเรียกว่า สัมพันธ์ ทาง ๑ เรียนผูกคำพูดให้เป็นพากย์เองให้ต้องตามแบบอย่าง ทาง ๑ ใน ๒ ทางนั้น ควรเรียนทางสัมพันธ์ให้เห็นเป็นตัวอย่างไว้ก่อนแล้ว จึงเรียนแต่งเอง เช่นนี้ การศึกษาจะได้สะดวกดี. ก่อนแต่เรียนสัมพันธ์ ควรรู้จักแบบสัมพันธ์ไว้ก่อน.

แบบสัมพันธ์

(๑๕๐) บทนามนาม ที่ประกอบด้วยปฐมาวิภัตติใช้ในอรรถ ๔ อย่าง ดังนี้ :-

๑. เป็นประธานในนามพากยางค์ และคุณพากยางค์เรียกชื่อว่า ลิงฺคตฺโถ. อุทาหรณ์อย่างนี้: กุลสฺส **ปุตฺโต** ปีโย **ปุตฺโต.**

๒. เป็นผู้ทำเอง ในพากย์ที่เป็นกัตตุวาจก เรียกชื่อว่า สยกตฺตา อุ. **ปุตฺโต** ชายติ.

๓. เป็นผู้ใช้ให้ทำ ในพากย์ที่เป็นเหตุกัตตุวาจก เรียกชื่อว่า เหตุกตฺตา อุ. **มาตา** ปุตฺตํ ชเนติ.

๔. เป็นของที่เขาทำ ในพากย์ที่เป็นกรรมวาจาและเหตุกรรมวาจก เรียกชื่อว่า วุตฺตกมฺมํ. อุ. **กลฺยาณกมฺมํ** กาตพฺพํ. **สงฺโฆ** ญาเปตพฺโพ.

(๑๕๑) บทนามนาม ที่ประกอบด้วยทุติยาวิภัตติใช้ในอรรถ ๖ อย่าง เข้ากับกิริยา ดังนี้ :-

๑. เป็นที่ทำ (ซึ่ง) เรียกชื่อว่า อวุตฺตกมฺมํ. อุ. **ธมฺมํ สุณาติ.**

๒. เป็นที่ไปถึง (สู่) เรียกชื่อว่า สมฺปาปุณิยกมฺมํ. อุ. **นครํ ปวิสติ.**

๓. เป็นที่ใช้ให้ทำ (ยัง) เรียกชื่อว่า การิตกมฺมํ บ้าง กตฺตุกมฺมํ บ้าง. อุ. มาตา **ปุตฺตํ ชเนติ.**

๔. เป็นที่ลุล่วง (สิ้น, ตลอด) เรียกชื่อว่า อจฺจนฺตสํโยโค อุ. **ติโยชนํ คจฺฉติ.**

๕. เป็นที่รับพูด (กะ, เฉพาะ) เรียกชื่อว่า อกถิตกมฺมํ อุ. **ภควนฺตํ เอตทโวจ.**

๖. เป็นเครื่องทำกิริยาให้แปลกจากปกติ คือเป็นคุณบทแห่งกิริยา เรียกชื่อว่า กิริยาวิเสสนํ. อุ. **สุขํ เสติ.**

(๑๕๒) บทนามนาม ที่ประกอบด้วยตติยาวิภัตติ ใช้ในอรรถ ๖ อย่าง เข้ากับกิริยาบ้าง เข้ากับนามบ้าง เข้ากับอัพยยศัพท์บ้าง ดังนี้ :-

๑. เป็นวัตถุเครื่องทำ (ด้วย) เรียกชื่อว่า กรณํ. อุ. **กาเยน** กมฺมํ **กโรติ.**

๒. เป็นทางเครื่องแปลก (โดย, ตาม.) เรียกชื่อว่า ตติยาวิเสสนํ. อุ. ทกฺขิเณน **ปสฺเสน** สีหเสยฺยํ **กปฺเปติ.** มม **วจเนน** เอวํ **วเทหิ.**

๓. เป็นผู้ทำและผู้ใช้ให้ทำ ในพากย์ที่เป็นภาววาจกและกรรมวาจก เหตุกรรมวาจก และในกิริยาพากยางค์ (อัน) เรียกชื่อว่า อนภิหิตกตฺตา. อุ. **สมเณน** นาม สุสฺสมเณน **ภวิตพฺพํ.** อุโปสโถ **สงฺเฆน อนุมาเนตพฺโพ.** พฺยตฺเตน **ภิกฺขุนา** ปฏิพเลน สงฺโฆ **ญาเปตพฺโพ.** อนุชานามิ ภิกฺขเว คิลาเนน **ภิกฺขุนา** ปาริสุทฺธึ **ทาตุํ.**

๔. เป็นเหตุ (เพราะ) เรียกชื่อว่า เหตุ. อุ. **ลาเภน อุนฺนโต** โลโก, **อลาเภน** จ **โอนโต.**

๕. เป็นอาการ (มี, ด้วย, ทั้ง,) เรียกชื่อว่า อิตฺถมฺภูตํ. อุ. **มนสา** เจ ปสนฺเนน ภาสติ วา กโรติ วา.

๖. เป็นเครื่องประกอบ (กับ) เรียกชื่อว่า สหตฺถตติยา. อุ. **สหาปิ คคฺเคน** สงฺโฆ อุโปสถํ กเรยฺย. เอกํ สมยํ ภควา

เวรญฺชายํ วิหรติ มหตา **ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ.**

(๑๕๓) บทนามนาม ที่ประกอบด้วยจตุตถีวิภัตติ ใช้ในอรรถ ๓ อย่าง เข้ากับกิริยา เรียกชื่อเป็นอย่างเดียวกันว่า สมฺปทานํ ดังนี้:-

๑. เป็นที่ให้ (แก่) อุ. **สงฺฆสฺส** ทานํ **เทติ.**

๒. เป็นที่ส่งไป (เพื่อ) อุ. **รญฺโญ** ปณฺณาการํ **เปเสติ.**

๓. เป็นที่ประทุษร้าย (ต่อ) อุ. โย อปฺปทุฏฺฐสฺส **นรสฺส ทุสฺสติ.**

(๑๕๔) บทนามนาม ที่ประกอบด้วยปัญจมีวิภัตติ ใช้ในอรรถ ๓ อย่าง เข้ากับกิริยา ดังนี้ :-

๑. เป็นแดนออก (แต่, จาก.) เรียกชื่อว่า อปาทานํ. อุ. **ปิยโต ชายเต** โสโก. **ปาปา** จิตฺตํ **นิวารเย.**

๒. เป็นแดนเปรียบ (กว่า) เรียกชื่อว่า อปาทานํ ดุจเดียวกัน. อุ. **ทานโต** สีลํ มหปฺผลตรํ **(โหติ).**

๓. เป็นเหตุ (เหตุ) เรียกชื่อว่า เหตุ. อุ. **ชาติปจฺจยา** ชรามรณํ **(สมฺภวติ).**

(๑๕๕) บทนามนาม ที่ประกอบด้วยฉัฏฐีวิภัตติ ใช้ในอรรถ ๖ อย่าง เข้ากับนาม ดังนี้:-

๑. เนื่องด้วยเป็นเจ้าของพัสดุ (ของ) เรียกชื่อว่า สามีสมฺพนฺโธ. อุ. **ภิกฺขุสฺส** จีวรํ.

๒. เนื่องอยู่ในหมู่ (แห่ง) เรียกชื่อว่า สมุหสมฺพนฺโธ. อุ. **โคณานํ** ยูโถ.

๓. เนื่องด้วยเป็นเจ้าของกิริยาอาการเป็นต้น (แห่ง) เรียกชื่อว่า ภาวาทิสมฺพนฺโธ. อุ. สาธุ **ธมฺมสฺส** สุธมฺมตา.

๔. เป็นประธานในพากยางค์ที่แทรกเข้ามา (เมื่อ) เรียกชื่อว่า อนาทโร. อุ. **มาตาปิตูนํ**----รุทมานานํ----อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิ.

๕. เป็นจำนวนที่รวมกันอยู่ ซึ่งจะต้องถอนออก (แห่ง) เรียกชื่อว่า นิทฺธารณํ. อุ. **มนุสฺสานํ** ขตฺติโย สูรตโม.

๖. เป็นกรรมในบทที่เป็นนามกิตก์ เว้นแต่ศัพท์ที่ประกอบด้วย ตุํ ปัจจัย เรียกชื่อว่า ฉฏฺจีกมฺมํ. อุ. **จิตฺตสฺส ทมโถ** สาธุ ภวิสฺสนฺติ **ธมฺมสฺส อญฺญาตาโร.**

(๑๕๖) บทนามนาม ที่ประกอบด้วยสัตตมีวิภัตติ ใช้ในอรรถ ๙ อย่าง เข้ากับกิริยาบ้าง เข้ากับนามบ้าง ดังนี้ :-

๑. เป็นที่กำบังไว้โดยปกติ (ใน) เรียกชื่อว่า ปฏิจฺฉนฺนาธาโร. อุ. **กรณฺฑเก** มณิ.

๒. เป็นที่ซึมซาบหรือปนอยู่ (ใน) เรียกชื่อว่า พฺยาปิกาธาโร. อุ. **ติเลสุ** เตลํ.

๓. เป็นที่อยู่อาศัย (ใน) เรียกชื่อว่า วิสยาธาโร. อุ. **ชเล** มจฺฉา.

๔. เป็นที่ใกล้ (ใกล้, ณ) เรียกชื่อว่า สมีปาธาโร. อุ. **นครทฺวาเร** คามา.

๕. เป็นที่รอง (เหนือ, บน, ที่.) เรียกชื่อว่า อุปสิเลสิกาธาโร. อุ. ปญฺญตฺเต **อาสเน นิสีทิ.**

๖. เป็นกาล (ใน, ณ.) เรียกชื่อว่า กาลสตฺตมี. อุ. ตสฺมึ **สมเย** ธมฺมา **โหนฺติ** ขนฺธา **โหนฺติ.**

๗. เป็นเครื่องหมายหรือเป็นเหตุ (ในเพราะ) เรียกชื่อว่า นิมิตฺตสตฺตมี. อุ. สรา โข สพฺเพปิ **สเร** ปเร โลปํ **ปปฺโปนฺติ.** กุญฺชโร **ทนฺเตสุ หญฺญเต.**

๘. เป็นประธานในพากยางค์ที่แทรกเข้ามา (ครั้นเมื่อ) เรียกชื่อว่า ลกฺขณํ หรือ ลกฺขณวนฺตํ. อุ. **สุริเย** อฏฺฐงฺคเต, จนฺโท อุคฺคจฺฉติ.

๙. เป็นจำนวนที่รวบกันอยู่ซึ่งจะต้องถอนออก (ใน) เรียกชื่อว่า นิทฺธารณํ. อุ. ทนฺโต เสฏฺโฐ **มนุสฺเสสุ.**

(๑๕๗) บทนามนาม ที่เป็นคำสำหรับร้องเรียก เรียกชื่อว่า อาลปนํ. อุ. ธมฺมํ โว **ภิกฺขเว** เทเสสฺสามิ.

(๑๕๘) บทคุณนาม ใช้ในอรรถ ๓ อย่าง ดังนี้:-

๑. เป็นเครื่องทำนามนามให้แปลกจากปกติ เรียกชื่อว่า วิเสสนํ. อุ. **ปิโย** ปุตฺโต.

๒. เป็นคุณนามก็ดี เป็นนามนามแต่ใช้ดุจคุณนามก็ดี ที่เข้ากับกิริยาว่ามี ว่าเป็น เรียกชื่อว่า วิกติกตฺตา. อุ. **พหุสฺสุโต โหติ.** ชาติยา **ขตฺติโย โหติ.**

๓. บทวิเสสนะ ที่ประกอบด้วยทุติยาวิภัตติเข้ากับกิริยาว่าทำในพากย์ที่เป็นกัตตุวาจก และประกอบด้วยปฐมาวิภัตติในพากย์ที่เป็นกรรมวาจก เรียกชื่อว่า วิกติกมฺมํ. อุ. อิมํ อตฺถํ **ปากฏํ กโรหิ.** กุฏุมฺพสฺส **สามิกํ นํ กริสฺสามิ.** ปาณาติปาตสฺส **อาการโก กโต.**

กิริยาที่กล่าวในส่วนที่ ๒ ที่ ๓ ในพากย์เป็น กัตตุวาจก แห่งข้อนี้ แม้ถึงไม่เขียนไว้ก็ได้ ต้องเข้าใจเอาเอง ดังนี้:- อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ (โหติ), อิมํ อตฺถํ ปากฏํ (กตฺวา) วเทหิ.

(๑๕๙) บทสัพพนาม, ถ้าเป็นปุริสสัพพนาม เรียกชื่อเหมือนบทนามนาม; ถ้าเป็น วิเสสนสัพพนาม เรียกชื่อว่า วิเสสนํ.

(๑๖๐) บทกิริยาเป็น ๒ อย่าง คือบทกิริยาในพากยางค์อย่าง ๑ บทกิริยาในพากย์อย่าง ๑ ได้ชื่อต่าง ๆ กันดังนี้:-

บทกิริยาในพากยางค์

๑. บทกิริยา ที่ประกอบด้วยอันตปัจจัยหรือมานปัจจัย เรียกชื่อว่า วิเสสนํ บ้าง อพฺภนฺตรกิริยา บ้าง. อุ. อิทานิ **กริยมาโน** อุโปสโถ. ปุตฺโต มาตาปิตเรสุ สมฺมา **ปฏิปชฺชนฺโต.**

๒. บทกิริยา ที่ประกอบด้วย ต ปัจจัย เรียกชื่อว่า วิเสสนํ. อุ. **อุปฺปนฺนํ ลาภํ** อนุรุชฺฌติ. เรียกชื่อว่า วิกติกตฺตา. อุ. ปาโป **ชาโต สิ.** เรียกชื่อว่า วิกติกมฺมํ อุ. ธมฺมํ **จเร สุจริตํ.** ส่วนบทกิริยาแห่งอนาทร เรียกชื่อว่า อนาทรกิริยา, แห่งลักขณะ เรียกลักขณกิริยา จงดูอุทาหรณ์ในที่นั้น (๑๕๕+๔,๑๖๕+๘.) เถิด. ส่วนบทกิริยา ที่ประกอบด้วย ต ปัจจัยในพากย์ เรียกชื่อตามแบบในพากย์, แม้บทที่ประกอบด้วย ตพฺพ และ อนีย ก็เหมือนกัน.

๓. บทกิริยา ที่ประกอบด้วย ตูน, ตฺวา, ตฺวาน, ปัจจัย เรียกชื่อ ๖ อย่าง ตามความ จะแสดงแต่บทที่ประกอบด้วย ตฺวา ปัจจัยพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้ :-

ก. ถ้าเป็นกิริยาที่ทำก่อนแล้ว จึงทำกิริยาข้างหลังต่อไปอีก เรียกชื่อว่า ปุพฺพกาลกิริยา. อุ. **ธมฺมํ สุตฺวา** คามํ **ปจฺจาคจฺฉติ.**

ข. ถ้าเป็นกิริยาที่กล่าวซ้ำกับกิริยาข้างต้น แสดงว่าทำสำเร็จแล้ว เรียกชื่อว่า ปริโยสานกาลกิริยา. อุ. เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; **อุปสงฺกมิตฺวา----นิสีทิ.**

ค. ถ้าเป็นกิริยาที่ทำพร้อมกับกิริยาอื่น, เรียกชื่อว่า สมาน-กาลกิริยา. อุ. ฉตฺตํ **คเหตฺวา คจฺฉติ.** ในที่นี้ ประสงค์คนเดิมกั้นร่ม, ไม่ได้มุ่งกิริยาที่จับร่มก่อนแล้ว จึงไป.

ฆ. ถ้าเป็นกิริยาที่ทำทีหลังกิริยาอื่น, เรียกชื่อว่า อปรกาล-กิริยา. อุ. ธมฺมาสเน **นิสีทิ** จิตฺตวีชนึ **คเหตฺวา,** ในที่นี้ ประสงค์ว่า พระธรรมกถึก ขึ้นนั่งบนธรรมาสน์แล้ว จึงจับพัดที่เขาวางไว้สำหรับบนธรรมาสน์นั้น อย่างบนธรรมาสน์ที่เทศนาในวันธัมมัสสวนะ, ไม่ได้มุ่งความว่า พระธรรมกถึกนั่งตั้งพัดให้ศีลอยู่บนธรรมาสน์. ถ้ามุ่งความตามนัยหลัง ต้องเรียกชื่อว่า สมานกาลกิริยา.

ง. ที่ไม่สงเคราะห์เข้าในอรรถเหล่านี้; ถ้าเข้ากับนาม, เรียกว่า วิเสสนํ. อุ. **ธเปตฺวา** เทฺว อคฺคสาวเก **อวเสสา** อรหตฺตํ ปาปุณึสุ. ถ้าเข้ากับกิริยา, เรียกว่า กิริยาวิเสสนํ. อุ. ตีณิ รตนานิ **ธเปตฺวา** อญฺญํ เม ปฏิสรณํ **นตฺถิ.**

จ. ถ้ามีกตฺตาต่างจากกิริยาหลัง, เรียกชื่อว่า เหตุ. อุ. สีหํ **ทิสฺวา** ภยํ อุปฺปชฺชติ. ในที่นี้ ทิสฺวา เป็นกิริยาของ ปุคฺคโล อุปฺปชฺชติ เป็นกิริยาของ ภยํ.

บทกิริยาในพากย์

๔. ถ้าเป็นอาขยาต. ได้ชื่อตามวาจกแจกเป็น ๕ อย่าง ดังนี้:-

ก. กัตตุวาจก เรียกชื่อว่า กตฺตุวาจกํ อาขฺยาตปทํ. อุ. **สูโท** โอทนํ **ปจติ.**

ข. เหตุกัตตุวาจก เรียกชื่อว่า เหตุกตฺตุวาจกํ อาขฺยาตปทํ อุ. **อมจฺโจ** สูทํ โอทนํ **ปาเจติ.**

ค. ภาววาจก เรียกชื่อว่า ภาววาจกํ อาขฺยาตปทํ. อุ. เตน **ภูยเต.**

ฆ. กรรมวาจก เรียกชื่อว่า กมฺมวาจกํ อาขฺยาตปทํ. อุ. สูเทน **โอทโน ปจฺจเต.**

ง. เหตุกรรมวาจก เรียกชื่อว่า เหตุกมฺมวาจกํ อาขฺยาตปทํ. อุ. อมจฺเจน สูเทน โอทโน ปาจาปียเต.

๕. ที่เป็นกิตก์ก็ได้ชื่อตามวาจกเหมือนอาขยาต เป็นแต่เรียกว่า กิตปทํ แทน อาขฺยาตปทํ เท่านั้น, บทกิริยากิตก์ในพากย์ คือบท ที่ประกอบด้วย ต, ตพฺพ, อนีย, ปัจจัย.

(๑๖๑) นิบาต ได้ชื่อหลายอย่างต่าง ๆ กัน ตามลักษณะที่ลง ในข้อความดังจะแสดงต่อไปนี้:-

(๑๖๒) นิบาตหมวดที่ ๑ กำหนดด้วยความ ๒ ท่อนลงใน ท่อนหลัง.

วิตถารโชตกนิบาต

๑. ในความข้อเดียวกัน แต่กล่าวเป็น ๒ ท่อน, ท่อนต้นกล่าวแต่โดยย่อ, ท่อนหลังกล่าวโดยพิสดาร เพื่อจะอธิบายความท่อนต้นให้กว้างขวางต่อไปอีก; นิบาตในท่อนหลัง ที่สำหรับลงต่อความในท่อนหลังกับท่อนก่อนให้เกี่ยวกัน เรียกชื่อว่า วิตฺถารโชตโก หรือเรียกให้สั้นว่า วิตฺถาโร, ในอรรถนี้ใช้นิบาต คือ หิ ศัพท์เดียว ตรงความไทย คือ ความพิสดารว่า หรือ ก็ มีอุทาหรณ์ ดังนี้ :-

ปเร จ น วิชานนฺตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โกสมฺพิเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ. โกสมฺพิยํ **หิ** โฆสิตาราเม ปญฺจสตปริวารา เทฺว ภิกฺขู วิหรึสุ: วินยธโร จ ธมฺมกถิโก จ. ฯเปฯ (ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาคที่ ๑ เรื่องที่ ๕) ตั้งแต่ ปเร จ ถึง กเถสิ เป็นท่อนต้น กล่าวเรื่องนั้นโดยย่อ, ตั้งแต่ โกสมฺพิยํ หิ ไปจนจบเรื่อง เป็นท่อนหลัง อธิบายความที่กล่าวในท่อนต้นนั้น ให้กว้างขวางออกไป หิ ในท่อนหลังนั้น เรียก วิตฺถาร-โชตโก หรือ วิตฺถาโร เพราะส่องความพิสดาร อุทาหรณ์ผูกไว้เป็นตัวอย่าง ดังนี้: สมาโส กิจฺจวเสน ทฺวิโธ โหติ: ลุตฺโต จ อลุตฺโต จ. ตตฺถ **หิ** รญฺโญ ธนํ ราชธนํ อิจฺจาทิ ลุตฺโต นาม. ทูเรนิทานํ อิจฺจาทิ อลุตฺโต นาม.

วากยารัมภนิบาต

๒. ถ้าความท่อนต้นที่แสดงไว้ยังไม่หมดความ เป็นเหตุให้ถามให้วิสัชนากันร่ำไป; จึงอธิบายต่อเสียในท่อนหลังทีเดียว ไม่ต้องให้ถาม, แต่ไม่ได้อธิบายซ้ำความเดิมเหมือนพากย์วิตถารโชดก, เป็นแต่ปรารภความที่กล่าวแล้วในท่อนต้น กล่าวความเนื่องกันไปไม่ขาดสาย; นิบาตซึ่งเป็นเครื่องหมายความข้อนี้ในท่อนหลัง เรียกชื่อว่า วากฺยารมฺภโชตโก หรือเรียกให้สั้นว่า วากฺยรมฺโภ, ในอรรถนี้ใช้นิบาต ๓ ศัพท์ คือ หิ, จ, ปน; ตรงความไทยว่า ก็, แล, ก็แล, มีอุทาหรณ์ดังนี้: จตุมฺมคฺคผลนิพฺพานวเสน นววิโธ, ปริยตฺติยา สห ทสวิโธ วา ธมฺโม, ธารณญฺจ ปเนตสฺส อปายาทินิพฺพตฺตนกฺกิเลส-วิทฺธํสน. (สงฺคหฏีกา) ความในท่อนต้น เป็นเหตุให้ถามว่าอย่างไร มรรค ๔ ผล ๔ กับพระนิพพาน เป็น ๙ ประการ ดังนี้บ้าง หรือรวมเข้ากับพระปริยัติด้วยเป็น ๑๐ ประการ จึงชื่อว่า พระธรรม พระธรรมนั้นมีคุณอย่างไร ดังนี้บ้าง ก็ได้, ในท่อนหลังจึงแสดงเสียทีเดียวว่า ความทรงพระธรรมนั้นไว้ กำจัดกิเลสซึ่งเป็นเหตุเกิดในอบายเป็นต้นได้, จ ในท่อนหลังนั้นเรียก วากฺยารมฺภโชตโก เพราะส่องความที่ท้าวพากย์ก่อน. อุทาหรณ์ผูกไว้เป็นตัวอย่างดังนี้: วิริยํ นาม สมฺมา ปยุตฺตํ สุขมาวหติ. ตกฺการา หิ เตน อุปฺปาทิตํ สุขํ อธิคนฺตฺวา อตฺตโน วจนการก ตตฺถ นิโยเชนฺติ.

เหตุโชตกนิบาต

๓. ถ้าความท่อนต้นกล่าวผลซึ่งชวนให้ถามถึงเหตุว่าเป็นอย่างนั้นเพราะอะไร, จึงกล่าวเหตุเสียในความท่อนหลังทีเดียว ไม่ต้องให้ถาม; นิบาตซึ่งเป็นเครื่องหมายความข้อนี้ในท่อนหลัง เรียกชื่อว่า การณโชตโก หรือเรียกให้สั้นว่า เหตุ. ในอรรถนี้ใช้นิบาต ๓ ศัพท์เหมือนวากยารัมภ, ตรงความไทยว่า เหตุว่า, เพราะว่า. มีอุทาหรณ์ดังนี้: สพฺพวจนานํ อตฺโถ อกฺขเรเหว สญฺญายเต. อกฺขรวิปตฺติยํ **หิ** อตฺถสฺส ทุนฺนยตา โหติ. (กัจจายนปกรณสันธิกัปปสูตรต้น) ความในท่อนต้น น่าชวนให้ถามว่า เหตุไฉน ความแห่งคำพูดทั้งปวงอาจารย์ต้องกำหนดหมายด้วยอักษรอย่างเดียว ในท่อนหลังจึงแสดงเสียทีเดียวว่า เหตุว่าเมื่ออักษรวิบัติ ความก็เป็นถ้อยคำที่นำต่อ ๆ กันไปไม่ถูกต้อง; เหตุนั้น ความในท่อนต้นชื่อว่ากล่าวผล เพราะการที่ต้องหมายความแห่งคำพูดด้วยอักษรนั้น คงอาศัยเหตุอย่างหนึ่ง, ความในท่อนหลังชื่อว่ากล่าวเหตุ เพราะการที่แสดงว่าเมื่ออักษรวิบัติ ความเสียเป็นเหตุให้คิดแก้ไขไม่ให้ความเสีย, การคิดแก้นั้น ก็คือจัดหมาย ด้วยอักษรที่ไม่วิบัติ ความใน ๒ ท่อนนั้นเป็นเหตุและผลเนื่องกันฉะนี้; **หิ** ในท่อนหลังนั้นเรียก การณโชตโก หรือ เหตุ เพราะส่องความที่เป็นเหตุ. อุทาหรณ์เป็นตัวอย่างดังนี้; ภิชฺชติ ปูติสนฺเทโห, มรณนฺตํ **หิ** ชีวิตํ. (ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๕ เรื่องที่ ๑๒๐)

ผลโชตกนิบาต

๔. ถ้าความท่อนต้นกล่าวเหตุ ซึ่งน่าชวนให้ถามถึงผลว่า ข้อนั้นจะให้ผลอย่างไร, จึงกล่าวผลเสียในความท่อนหลังทีเดียว ไม่ต้องให้ถาม; นิบาตซึ่งเป็นเครื่องหมายความข้อนี้ในท่อนหลัง เรียกชื่อว่า ผลโชตโก หรือเรียกให้สั้นว่า ผลํ. แม้ในอรรถนี้ก็ใช้นิบาต ๓ ศัพท์นั้น, ตรงความไทยว่า ด้วยว่า, มีอุทาหรณ์ดังนี้: ทานํ ทาตพฺพเมว. ทายญฺหิ โภคสมฺปทํ อาวหติ. (คันถาภรณ.) ความท่อนต้น น่าชวนให้ถามว่า ให้ทานมีผลอะไร, จึงอธิบายผลแห่งทานนั้น ในท่อนหลังว่านำโภคสมบัติมา, เหตุนั้นความท่อนต้นจึงชื่อว่าเป็นเหตุ, ความท่อนหลังชื่อว่าเป็นผลฉะนี้; หิ ในท่อนหลังนั้นเรียก ผลโชตโก เพราะส่องความที่เป็นผล อุทาหรณ์ผูกไว้เป็นตัวอย่างดังนี้: ปญฺญา นาม อิจฺฉิตพฺพา. ตาย **จ** สุขุมมฺปิ อตฺถํ วิจาเรติ.

วิเสสโชตกนิบาต

๕. ถ้าความท่อนต้นกล่าว ลักษณะแห่งคน หรือของอะไร ๆ โดยอาการเสมอกัน ไม่ได้วินิจฉัยว่า วิเศษกว่ากันอย่างไร, ความท่อนหลังวินิจฉัยวิเศษออกไป นิบาตซึ่งเป็นเครื่องหมายความข้อนี้ในท่อนหลัง เรียกชื่อว่า วิเสสโชตโก หรือเรียกให้สั้นว่า วิเสโส. แม้ในอรรถนี้ก็ใช้นิบาต ๓ ศัพท์นั้น, ตรงความไทยว่า แต่, ก็แต่ว่า, ถึง

อย่างนั้น. มีอุทาหรณ์ดังนี้: ปุญฺญวา ปญฺญวา จาติ อิเม เทฺว ชนา อิมสฺมึ โลเก ทุลฺลภา. เตสุ **หิ** ปญฺญวาเยว ทุลฺลภตโร. (คันถาภรณนัย.) ความท่อนต้นแสดงคนมีบุญและคนมีปัญญาว่าหายากในโลกโดยอาการที่ไม่แปลกกัน, ความท่อนหลังแสดงแปลกออกไปว่า คนมีปัญญาหายากกว่า; **หิ** ในท่อนหลังนั้น เรียกว่า วิเสสโชตโก เพราะส่องความที่แปลกออกไป. อุทาหรณ์ผูกไว้เป็นตัวอย่างดังนี้: ทานํปิ กุสลํ, สีลํปิ กุสลํ, เตสุ **ปน** สีลํ ทานโต วรตรํ.

ตัปปาฏิกรณโชตกนิบาต

๖. ถ้าความท่อนต้นกล่าวอรรถไม่ปรากฏชัด, ความท่อนหลังกล่าวให้ปรากฏชัดด้วยข้ออุปมา; นิบาตซึ่งเป็นเครื่องหมายความข้อนี้ในท่อนหลัง เรียกชื่อว่า ตปฺปาฏิกรณโชตโก หรือเรียกสั้นว่า ตปฺปาฏิกรณํ แม้ในอรรถนี้ ก็ใช้นิบาต ๓ ศัพท์นั้น, ตรงความไทยว่า เหมือนอย่างว่า. มีอุทาหรณ์ดังนี้: นิคฺคหิตํ นาม สรํ นิสฺสาย ติฏฺฐติ, ตสฺมึ วินฏฺเฐ อญฺญํ นิสฺสาย ติฏฺฐติ. ยถา **หิ** สกุโณ ยํ รุกฺขํ นิสฺสาย นิลียติ; ตสฺมึ วินฏฺเฐ, อุปฺปติตฺวา อญฺญํ นิสียติ; เอวเมว นิคฺคหิตํ ยํ สรํ นิสฺสาย ติฏฺฐติ, ตสฺมึ วินฏฺเฐ อญฺญํ นิสฺสาย ติฏฺฐติ (สารตฺถวิลาสินี ฏีกาคนฺถฏฺฐิ.) ความท่อนต้นไม่ปรากฏชัด, ความท่อนหลังมีอุปมาปรากฏชัด; **หิ** ในท่อนหลังนั้นเรียกว่า ตปฺปาฏิกรณโชตโก เพราะส่องอรรถที่ทำความข้อนั้น

ให้ชัด, อุทาหรณ์เป็นตัวอย่างดังนี้: ยถา ปน ตานิ เขฬาทีนิ อสุจีนิ วิปฺปสนฺเนน อุทเกน โธวิยมานานิ วินสฺสนฺติ----เอวเมว อเวเรน---- เวรานิ วูปสมฺสมนฺติ. (ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาคที่ ๑ เรื่องที่ ๔)

ทัฬหีกรณโชตกนิบาต

๗. ความท่อนต้น ควรอ้างเอาคำอื่นมาเป็นเครื่องสาธกหรือรับรองให้มั่นขึ้น เรียกว่า ทฬฺหิยํ. ทัฬหิยะนั้น จัดเป็น ๒ อย่าง คือ ควรอ้างคำในคัมภีร์ที่ท่านเก่า ๆ กล่าวไว้ เช่นพุทธภาษิต เรียก อาคมทฬฺหิยํ อย่างหนึ่ง ควรอ้างคำที่กล่าวเอง แต่สมแก่คำต้น เรียก ยุตฺติทฬฺหิยํ อย่างหนึ่ง. ความท่อนหลังซึ่งนำมาเป็นเครื่องสาธกหรือรับรองให้มั่นขึ้น เรียก ทฬฺหีกรณํ ทัฬหีกรณะนั้น ก็จัดเป็น ๒ อย่าง ตามประเภทแห่งทัฬหิยะฉะนั้น. นิบาตในท่อนหลัง เรียก ทฬฺหิกรณ-โชตโก. ในอรรถนี้ใช้นิบาตแต่ ๒ ศัพท์ คือ หิ กับ จ, ตรงความไทยว่า จริงอยู่, แท้จริง; อุทาหรณ์ในอาคมทัฬหีกรณะพึงรู้ในคำว่า วุตฺตญฺ**เหตํ** ภควตา; วุตฺตมฺปิ **เจตํ** ภควตา เป็นต้น. อุทาหรณ์ในยุตติทัฬหีกรณะว่า พุทฺธาทิ (รตนตฺตยํ) วนฺทเนยฺยํ ว. น **หิ** ตํ วินา อญฺญํ อตฺถิ. (คันถากรณนัย.) หิ, จ, ในอุทาหรณ์นั้น เรียก ทฬฺหีกรณโชตโก เพราะส่องความเครื่องทำคำก่อนให้มั่น อุทาหรณ์เป็นแบบเทียบอาคมทัฬหีกรณะดังนี้: ปุตฺโต มาตาปิตเรสุ สมฺมา ปฏิปชฺชนฺโต เตสํ สนฺติกา สงฺคหํ ลภติ. วุตฺตญฺ**เจตํ**

ภควตา สิคาลกสฺส คหปติปุตฺติสฺส ธมฺมํ เทเสนฺเตน "อิเมหิ โข คหปติปุตฺต ปญฺจหิ ฐาเนหิ ปุตฺเตน ปุรตฺถิมา ทิสา มาตาปิตโร ปจฺจุปฏฺฐิตา ปญฺจหิ ฐาเนหิ ปุตฺตํ อนุกมฺปนฺติ: ปาปา นิวาเรนฺติ, กลฺยาเณ นิเวเสนฺติ, สิปฺปํ สิกฺขาเปนฺติ, ปฏิรูเปน ทาเรน สํโยเชนฺติ, สมเย ทายชฺชํ นิยฺยาเทนฺตี" ติ. (สิคาโลวาทสูตร ในทีฆนิกาย ปาฏิก-วัคค์ ๑๑/๒๐๓) ยุตตทัพหีกรณะดังนี้: ปุริสา หิ อิตฺถิโย อิตฺถิโย วา ปุริสา อภูตปุพฺพา นาม นตฺถิ. ปุริสา หิ ปรสฺส ทาเรสุ อติจริตฺวา กาลํ กตฺวา พหูนิ วสฺสสตสหสฺสานิ นิรเย ปจิตฺวา มนุสฺสชาตึ อาคจฺฉนฺตา อตฺตภาวสเต อิตฺถีภาวํ อาปชฺชนฺติ---- อิตถิโย ปน ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา อิตฺถีภาเว ฉนฺทํ วิราเชตฺวา "อิทํ โน ปุญฺญํ ปุริสตฺตภาวปฏิลาภาย สํวตฺตตู" ติ จิตฺตํ อธิฏฺฐหิตฺวา กาลํ กตฺวา ปุริสตฺตภาวํ ปฏิลภนฺติ. (ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๒ เรื่องที่ ๓๒.)

ปักขันตรโชตกนิบาต

๘. ในข้อความที่กล่าวถึงคนหรือของหลายฝ่ายต่าง ๆ กัน นิบาตในความท่อนหลังที่กล่าวถึงฝ่ายหนึ่ง ๆ เรียกชื่อว่า ปกฺขนฺตรโชตโก. ในอรรถนี้ใช้นิบาต ๒ ศัพท์ คือ จ กับ ปน, ตรงความไทยว่า ฝ่ายว่า, ส่วนว่า ; มีอุทาหรณ์ดังนี้: ทุกฺโข พาเลหิ สํวาโส, อมิตฺเตเนว สพฺพทา. ธีโร **จ** สุขสํวาโส, ญาตีนํว สมาคโม. (ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๖ เรื่องที่ ๑๖๓) จ ในท่อนหลังเรียก ปกฺขนฺตรโชตโก เพราะ

ส่องความอีกฝ่ายหนึ่ง. จงดูอุทาหรณ์เทียบ ในทัพพหีกรณโชตกนิบาต (๗) อุทาหรณ์สุดท้ายเถิด. ปน ในคำว่า อิตฺถิโย ปน ฯ เป ฯ ปฏิลภนฺติ. เรียก ปกฺขนฺตรโชตโก.

อันวยโชตกนิบาต

๘. ถ้าความท่อนต้นกล่าวปฏิเสธ คือมี ไม่ ๆ อย่า ๆ ความท่อนหลังกล่าวอนุโลม คือไม่ใช้ปฏิเสธ แต่คล้อยตามความท่อนต้น นิบาตในความท่อนหลัง เรียกชื่อว่า อนฺวยโชตโก. ในอรรถนี้ใช้นิบาต ๓ ศัพท์ คือ หิ, จ, ปน, ตรงความไทยว่า อัน, มีอุทาหรณ์ดังนี้: ยาจกา นาม มจฺฉริชเน "เทหี" ติ น ยาจนฺติ; เกวลํ ปโพธยนฺติ. "สามิ ตฺวํปิ มํ ปุพฺเพ ทานสฺส อทินฺนตาย อวตฺถก-ปาลหตฺถํ วิจรนฺตํ ปสฺส, ตฺวํ มาทิโส มา ภวา' ติ. มจฺฉริชนา **ปน** "เทหี' ติ วจนมตฺตํ สุตฺวา ฌเร สพฺพํ วิภวํ ขยํ วิย สมฺปสฺสมานา กากณิกํปิ ทาตุํ อสกฺโกนฺตา ปริภาสนฺติ. (ฏีกา-คันถัฏฐิ) ปน ในความท่อนหลัง เรียก อนฺวยโชตโก. อุทาหรณ์ผูกไว้เป็นแบบเทียบดังนี้; พาโล นาม น วิสฺสาสิตพฺโพ. โส **จ** มิตฺตทุพฺภี โหติ.

พยติเรกโชตกนิบาต

๑๐. ถ้าความท่อนต้นกล่าวอนุโลม คือไม่มีปฏิเสธห้าม, ความท่อนหลังกล่าวมีปฏิเสธห้าม แต่คล้อยตามกัน, นิบาตในความท่อนหลังเรียกว่า พฺยติเรกโชตโก. ในอรรถนี้ ใช้นิบาติ ๓ ศัพท์นั้นเหมือนอันวยโชตก, ตรงความไทยว่า อัน, มีอุทาหรณ์ดังนี้: รตนตฺตยํ นาม วนฺทนียํ ตํ วนฺทโต สกลภยาทิอุปทฺทวนิวารณสมตฺถตฺตา. น หิ ตํ ชเปตฺวา อญฺญา สตฺตานํ ปฏิสรณํ อตฺถิ. (ฎีกาคันถัฏฐิ) **หิ** ในความท่อนหลัง เรียก พฺยติเรกโชตโก. อุทาหรณ์ผูกไว้เป็นแบบเทียบดังนี้: ปญฺญา ว เสฏฺฐา สีลาทโย **จ** ตสฺส กลํ น อุเปนฺติ.

สัมภาวนโชตกนิบาต

๑๑. ความท่อนต้นกล่าวติ. ความท่อนหลังกล่าวชม, นิบาตในความท่อนหลัง เรียกชื่อว่า สมฺภาวนโชตโก. ในอรรถนี้ใช้นิบาต คือ ปน ศัพท์เดียว, ตรงความไทยว่า ถึงอย่างนั้น, แต่ ก็แต่ว่า; มีอุทาหรณ์ดังนี้: อสนฺธิทมฺปิ (ปฏิสนฺธึ ทาตุํ อสกฺโกนฺตมฺปิ) อุทฺธจฺจํ ชนกสตฺติยา (ปวตฺติยํ วิปากํ ชเนตุํ สมตฺถตาย) **ปน** วิปากธมฺมเมตํ. (คันถาภรณ.) ความท่อนต้นกล่าวติ อุทธัจจะ ว่าไม่อาจให้ปฏิสนธิ, ความท่อนหลังชมว่า ให้วิบากได้; ปน ในความท่อนหลัง เรียก สมฺภาวนโชตโก เพราะส่องความสรรเสริญ.

อุทาหรณ์ผูกเป็นแบบเทียบดังนี้: อยํ ทนฺโธ โหติ. โวสานํ **ปน** อนาปชฺชิตฺา นิจฺจเมว สตฺถํ สิกฺขติ.

ครหโชตกนิบาต

๑๒. ถ้าความท่อนต้นกล่าวชม, ความท่อนหลังกล่าวติ, นิบาตในความท่อนหลัง เรียกชื่อว่า ครหโชตโก, ในอรรถนี้ ใช้นิบาตคือ ปน ศัพท์เดียว, ตรงความไทย เหมือนสัมภาวนโชตก, ต่างแต่อุทาหรณ์ดังนี้; อุเปกฺขา สนฺตตฺตา สุขนฺเตฺวว สงฺขยํ คจฺฉติสา **ปน** อนิจฺจโต ทุกฺขํเยว โหติ. (คันถาภรณนัย.) ความท่อนต้นกล่าวชมอุเบกขาว่า เพราะเป็นเวทนาละเอียดนับว่าสุข, ความท่อนหลังกล่าวติว่า เพราะไม่เที่ยง จึงได้ชื่อว่าทุกข์; ปน ในท่อนหลังเรียก ครหโชตโก เพราะส่องความติ. อุทาหรณ์ผูกเป็นแบบเทียบดังนี้: อยํ เฉโก โหติ. โวสานํ **ปน** อาปชฺชิตฺวา สพฺพปจฺฉโตโอหิยิ.

(๑๖๓) นิบาตหมวดที่ ๒ ลงในบทหรือความอันเนื่องถึงกัน.

สมุจจยัตถนิบาต

๑. การควบพากย์ก็ดี บทก็ดี เข้าให้เป็นพวกเดียวกัน เรียกว่า สมุจฺจโย. สมุจจยะนั้น จัดเป็น ๒ อย่าง คือ การควบพากย์กับพากย์ที่มีกัตตาเดียวกัน เรียกว่า วากฺยสมุจฺจโย, การควบบท

กับบทที่มีวิภัตติเสมอกัน เรียกว่า ปทสมุจฺจโย. ในอรรถนี้ ใช้นิบาติคือ จ เป็นพื้น เรียกชื่อว่า สมุจฺจยตฺโถ. ตรงต่อนิบาติไทยที่ใช้ในระหว่างพากย์หรือบทว่า กับ, และ; ที่ใช้ข้างท้ายพากย์หรือบทว่า ด้วย, หนึ่ง, มีอุทาหรณ์วากยสมุจจยะดังนี้: ทานญฺจ **ทสฺสาม ธมฺมญฺจ โสสฺสาม,** ปทสมุจจยะดังนี้: เทสนาวสาเน กุมาโร จ กุมาริกา จ โสตาปนฺนา อเหสุํ. ติสฺโส เวทนา: **สุขญฺจ ทุกฺขญฺจ อทุกฺขมสุขญฺจ.** ในอรรถนี้ ใช้ วา (บ้าง) ปิ (ทั้ง) บ้าง ห่างๆ. อุ. ธมฺมํ **วา** วินยํ **วา** ปริยาปุณิสฺสาม. สุตาวา อริยสาวโก รูปสฺมึ **ปิ** นิพฺพินฺทติ----วิญฺญาณสฺมึ **ปิ** นิพฺพินฺทติ.

สัมปณฑนิบาต

๒. การบวกความท่อนหลังๆ เข้ากับความท่อนต้นๆ เรียกว่า สมฺปิณฺฑนํ ในอรรถนี้ ใช้นิบาตคือ จ เป็นพื้น เรียกชื่อว่า สมฺปิณฺฑนตฺโถ, ตรงต่อนิบาตไทยว่า อนึ่ง, ซึ่งใช้ต้นพากย์ มีอุทาหรณ์ดังนี้: อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สีลวา โหติ----ปุน **จ** ปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กลฺยาณมิตฺโต โหติ ฯ เป ฯ สัมปิณฑนะนี้ แปลกจาก วากยสมุจจยะ ด้วยมีกัตตาต่างจากกัตตาในความท่อนต้น.

อนุกกัฑฒนัตถนิบาต

๓. การชักเอาความท่อนต้นมาพูดในความท่อนหลังอีก เรียกว่า อนุกฺกฑฺฒนํ. ในอรรถนี้ ใช้นิบาตคือ จ เป็นพื้น เรียกชื่อว่า อนุกฺกฑฺฒนตฺโถ, ตรงต่อนิบาตไทยว่า ด้วย, ซึ่งใช้ข้างท้ายความท่อนหลังอย่างเดียว, มีอุทาหรณ์อย่างนี้: สโร โข ปโร, ปุพฺเพ สเร ลุตฺเต, กฺวจิ ทีฆํ ปปฺโปติ. (นี้ความท่อนต้น) ปุพฺโพ จ สโร, ปรโลเป กเต, กฺวจิ ทีฆํ ปปฺโปติ. อนุกกัฑฒนะนี้ แปลกจากสัมปิณฑนะ ด้วยมีกิริยาอย่างเดียวกันกับความท่อนต้น.

วิกัปปัตถนิบาต

๔. การแยกพากย์ก็ดี บทก็ดี ที่รวมกันอยู่ออก คือเอาแต่อย่างเดียว เรียกว่า วิกปฺโป. วิกัปปะนี้ จัดเป็น ๒ อย่าง คือ การแยกพากย์ เรียกว่า วากฺยวิกปฺโป, การแยกบท เรียก ปทวิกปฺโป, ในอรรถนี้ ใช้นิบาตคือ วา เป็นพื้น เรียกชื่อว่า วิกปฺปตฺโถ ตรงต่อนิบาตไทย ที่ใช้ระหว่างพากย์หรือบทว่า หรือ, ที่ใช้ข้างท้ายพากย์หรือบทว่า บ้าง, ก็ดี, ก็ตาม; มีอุทาหรณ์วากยวิกัปปะดังนี้: มนสา เจ ปทุฏฺเฐน ภาสติ **วา** กโรติ **วา.** ปทวิกัปปะ ดังนี้: ยมฺปทํ จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา อุปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ **วา** ทุกฺขํ **วา** อทุกฺขมสุขํ วา ตมฺปิ อนิจฺจํ. ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ---- รูปารมฺมณํ **วา**---- โผฏฺฐพฺพารมฺมณํ **วา**. ในอรรถนี้ ใช้

ยทิวา, อุท, อถวา, (หรือว่า) บ้าง ปิ (บ้าง), วาปน (ก็หรือ) อปิจ (อีกอย่างหนึ่ง) กฺวจิ (บ้าง) ห่าง ๆ อุ. คาเม **วา ยทิวา-**รญฺเญ----ยตฺถ อรหนฺโต วิหรนฺติ, ตํ ภูมิรามเณยฺยกํ; โย ธมฺมจารี กาเยน วาจาย **อุท** เจตสา. โย----อปฺปทุฏฺเฐสุ ทุสฺสติ, ทสนฺน-มญฺญตรํ ฐานํ ขิปฺปเมว นิคจฺฉติ: เวทนํ ผรุสํ ชานึ----**อถวาสฺส** อคารานิ อคฺคิ ฑหติ ปาวโก. อิธ เอกจฺโจ หตฺถิรตนมฺปิ ทสฺสนาย คจฺฉติ, อสฺสรตนมฺปิ ทสฺสนาย คจฺฉติ, มณิรตนมฺปิ ทสฺสนาย คจฺฉติ, อุจฺจาวจํ **วาเปน** ทสฺสนาย คจฺฉติ. ติสฺโส เวทนา: สุขํ ทุกฺขํ อทุกฺขมสุขญฺจติ. **อปิจ** ปญฺจ เวทนา: สุขํ ทุกฺขํ โสมนสฺสํ โทมนสฺสํ อุเปกฺขา จาติ. อุทาหรณ์แห่ง กฺวจิ จงดูในอนุกกัฑฒ-นัตถนิบาต (๓) เถิด.

ปริกัปปัตถนิบาต

๕. ข้อความที่ยังไม่แน่ เป็นแต่กำหนดไว้ เรียกว่า ปริกปฺโป. ในอรรถนี้ ใช้นิบาต ๔ ศัพท์ คือ สเจ, เจ, ยทิ, อถ, เรียกชื่อว่า ปริกปฺปตฺโถ ตรงต่อนิบาตไทย ที่ใช้ต้นพากย์ว่า ถ้าว่า, หากว่า, ผิว่า; มีอุทาหรณ์ดังนี้: **สเจ** มยํ ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา ลภิสฺสาม, ตุมฺหากํ สกฺการํ กริสฺสาม. มนสา **เจ** ปสนฺเนน ภาสติ วา กโรติ วา, ตโต นํ สุขมนฺเวติ ฉายาว อนุปายินี. **ยทิ** สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลํ, สงฺโฆ อุโปสถํ กเรยฺย ปาฏิโมกฺขํ อุทฺทิเสยฺ. **อถ**

ปาปานิ กมฺมานิ กรํ พาโล น พุชฺฌติ, เสหิ กมฺเมหิ ทุมฺเมโธ อคฺคิทฑฺโฒว ตปฺปติ. ในอรรถนี้ ใช้ อปฺเปวนาม, ยนฺนูน ที่ตรงต่อนิบาตไทยว่า ถ้าไฉน, ถ้าอย่างไร, บ้าง; อุ. **อปฺเปวนาม** มยมฺปิ อายสฺมนฺตานํ กิญฺจิมตฺตํ อนุปฺปทชฺเชยฺยาม. **ยนฺนูน** มยมฺปิ เยน ภควา เตนุปสงฺกเมยฺยาม.

อนุคคหัตถ และ อรุจิสูจนัตถนิบาต

๖. ในความ ๒ ข้อ ข้อต้นพูดคล้อยตาม เรียกว่า อนุคฺคโห, ข้อหลังพูดแสดงความไม่เห็นด้วย เรียกว่า อรุจิสูจโน, ในอนุคคหะใช้นิบาต ๓ ศัพท์ คือ กิญฺจปิ, ยทิปิ, กามํ หรือ กามญฺจ, เรียกชื่อว่า อนุคฺคหตฺโถ; ตรงต่อนิบาตไทยว่า ถึง, ซึ่งใช้หน้าคำพูด, แม้น้อยหนึ่ง, ซึ่งใช้หลังคำพูด, ในอรุจิสูจนะใช้นิบาต ๓ ศัพท์ คือ ตถาปิ, ปน, อถโข เรียกชื่อว่า อรุจิสูจนตฺโถ; ตรงต่อนิบาตไทยว่า แต่, ถึงอย่างนั้น, ที่แท้, ซึ่งใช้หน้าคำพูด. อุ. **กิญฺจาปิ** ปญฺจ กามคุณา กาทาจิ สุขํ อุปฺปาเทนฺติ, **ตถาปิ** วิปริณามญฺญถาภาวา ทุกฺขาการณํเยวาติ ทฏฺฐพฺพา. ยทิปิ อาจริโย สิสฺเส ตาเฬติ, เตสุ **ปน** อนุกมฺปํ กโรติ: กามญฺจ ธนํ อิจฺฉิติจฺฉิตํ นิปฺผาเทติ, **อถโข** ปญฺญาว เสฏฺฐา ตสฺส อุปฺปาทปจฺจยตฺตา.

อุปมาโชตก กับ อุปเมยยโชตกนิบาต

๗. ข้อความที่นำมาเปรียบ เรียกว่า อุปมา, ข้อความที่ควรเปรียบ เรียก อุปเมยฺโย. ในอุปมา ใช้นิบาต ๔ ศัพท์ คือ ยถา, เสยฺยถาปิ, เรียกชื่อว่า อุปมาโชตโก. ตรงต่อนิบาตไทยว่า ฉันใด; วิย, อิว, ว่า ราวกะ; เพียงดัง, เหมือน, เช่น, ดุจ, ประหนึ่ง, เป็นต้น; ในอุปเมยฺย ใช้นิบาต ๒ ศัพท์ คือ ตถา, เอวํ, เรียกชื่อว่า อุปเมยฺยโชตโก. ตรงต่อนิบาตไทยว่า ฉันนั้น. อุทาหรณ์ดังนี้: **ยถา** ทณฺเฑน โคปาโล คาโว ปาเชติ โคจรํ (อุปมา) **เอวํ** ชรา จ มจฺจุ จ อายุํ ปาเชนฺติ ปาณินํ (อุปเมยฺย). **เสยฺยถาปิ** ภิกฺขเว ยานิ กานิจิ ชงฺคลานํ ปาณานํ ปทชาตานิ, สพฺพานิ ตานิ หตฺถิปเท สโมธานํ คจฺฉนฺติ, หตฺถิปทํ เตสํ อคฺคมกฺขายติ, ยทิทํ มหนฺตตฺเตน (อุปมา); **เอวเมว** โข ภิกฺขเว เย เกจิ กุสลา ธมฺมา, สพฺเพ เต อปฺปมาทมูลกา อปฺปมาทสโมสรณา, อปฺปมาโท เตสํ อคฺคมกฺขายติ (อุปเมยฺย). เถโร จกฺกวตฺติรญฺโญ สนฺติกา ปฏิลทฺธมหาลาโภ มหาโยโธ วิย ตุฏฺฐมานโส สาวกปารมิญาเณ ฐตฺวา ปุปฺผาสนานุโมทนํ อารภิ. ทุกฺโข พาเลหิ สํวาโส อมิตฺเตเนว สพฺพทา.

(๑๖๔) นิบาตหมวดที่ ๓ ลงในความท่อนเดียว.

อนุสสวนัตถนิบาต

๑. นิบาตที่ใช้ในความเล่าหรือลือกันต่อ ๆ มา เรียกชื่อว่า อนุสฺสวนตฺโถ, ตรงต่อนิบาตไทยว่า ได้ยินว่า, นิบาตพวกนี้ ๓ ศัพท์ คือ กิร, ขลุ, สุทํ. อุ. เอกํ **กิรสฺส** อโหสิ สมโณ **ขลุ** โภ โคตโม----ราชคหํ อนุปฺปตฺโต. ตตฺร **สุทํ** ภควา เวสาลิยํ วิหรติ มหาวเน กูฏาคารสาลายํ.

ปุจฉนัตถนิบาต

๒. นิบาตที่ใช้ในคำถาม เรียกชื่อว่า ปุจฺฉนตฺโถ. นิบาตพวกนี้หลายศัพท์ คือ พวก กึ ศัพท์ทั้งปวง, ปน, กถํ, กจฺจิ, นุ, นนุ, อุทาหุ, อาทู เสยฺยถีทํ, เป็นต้น ตรงต่อนิบาตไทยอย่างไร จงดูในวจีวิภาค ส่วนอัพยยศัพท์ที่ว่าด้วยนิบาต (๘๒) เถิด. อุ. **กึ ปน** ปญฺญายมานสฺสตฺถาย โรทนฺโต พาโล โหติ, **อุทาหุ** (อปญฺญายมานสฺส). **กจฺจิตฺถ** ปริสุทฺธา ? เทวดา นุสิ คนฺธพฺโพ, **อาทู** สกฺโก ปุรินฺทโท ? **นนุ** เอวํ มยา วุตฺตํ ? อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค เตสํ อคฺคมกฺขายติ, **เสยฺยถีทํ** ? สมฺมาทิฏฺฐิ ... สมฺมา-

สัมปฏิจฉนัตถนิบาต

๓. นิบาตนี้ใช้รับคำถาม เรียกชื่อว่า สมฺปฏิจฺฉนตฺโถ. นิบาตนี้ใช้ อาม เป็นพื้น, ใช้ อามนฺตา แต่ในพระอภิธรรม, ตรงนิบาตไทยว่า ขอรับ, จ้ะ, เออ, เป็นต้น ตามคำสูง คำเสมอคำต่ำ. อุ. ปสฺสถ ภนฺเต ? **อาม** อาวุโส ปสฺสามิ. เย เกจิ กุสลา ธมฺมา, สพฺเพเต กุสลา ? **อามนฺตา.** ใช้ เอวํ บ้าง ก็มี อุ. **เอวํ** ภนฺเต.

อุยโยชนัตถนิบาต

๔. นิบาตที่ใช้ในคำยอม, คำเตือน, คำชักชวน, คำใช้ให้ทำ. เรียกชื่อว่า อุยฺโยชนตฺโถ, ตรงต่อนิบาตไทยว่า เชิญเถิด, เอาเถิด, เอาสิ, ถ้าอย่างนั้น. นิบาตพวกนี้ ๔ ศัพท์ คือ อิงฺฆ, ตคฺฆ, หนฺท, เตนหิ. (ศัพท์หลังนี้ เรียกว่า วิภตฺติปฏิรูปโก เพราะมีรูปแม้นศัพท์ที่ประกอบด้วยวิภัตตินาม.) อุ. **อิงฺฆ** ภนฺเต สราเปหิ. **ตคฺฆ** ตฺวํ อาวุโส อจฺจโย อจฺจคมา. **หนฺท** มยํ อาวุโส ธมฺมญฺจ วินยญฺจ สงฺคาเยยฺยาม. เตนหิ เถโร ภิกฺขู อุจฺจินตุ.

อัจฉริยัตถ และ สังเวคัตถนิบาต

๕. นิบาตที่ใช้ในคำแสดงความหลากใจ เบิกบานใจ เรียกชื่อว่า อจฺฉริยตฺโถ, ตรงต่ออนิบาตไทยว่า โอ๊ะ ซึ่งใช้ต้นคำพูด, หนอ ใช้ข้างท้าย ใช้ในคำแสดงความสลดใจ กรอมใจ เรียกชื่อ

ว่า สํเวคตฺโถ, ตรงต่อนิบาตไทยว่า โอ้, พุโธ่, หนอ. นิบาต พวกนี้ ๒ ศัพท์ คือ อโห, กับ วต. อุ. (หลากใจ) **อโห** พุทฺธานํ อานุภาโว ! อจฺฉริยํ **วต** โภ ! (เบิกบานใจ) **อโห** สุขํ ! สุสุขํ วต ชีวาม ! (สลดใจ) **อโห** อนิจฺจา สงฺขรา ! อนิจฺจา วต สงฺขารา ! (กรอมใจ) อโห ทุกฺขํ ! วต !

(๑๖๕) นิบาติหมวดที่ ๔ ลงในบท

อวธารณัตถนิบาต

๑. นิบาตที่ใช้ห้ามนาม, คุณ, และกิริยาอื่นเสีย เรียกชื่อว่า อวธารณตฺโถ บ้าง อวธาโร บ้าง ตรงต่อนิบาตไทยว่า เท่านั้น; นั่นเทียว, เทียว, แล, เป็นต้น นิบาตพวกนี้ใช้ เอว กับ ว เป็นพื้น ใช้ หิ บ้าง ห่าง ๆ อุ. **ตญฺเญวตฺถ** ปฏิปุจฺฉิสฺสามิ. ติสฺโส ธนุธโร **เอว.** ปพฺพชิสฺสาเมวาหํ ตาต. อิเธกจฺโจ อสฺสทฺโธ ว สมาโน 'อโห วต มํ ชโน 'สทฺโธ' ติ ชาเนยฺยา" ติ อจฺฉติ. **เอวญฺหิ** โว ภิกฺขเว สิกฺขิตพฺพํ. อุทาหรณ์ที่ ๑ ห้ามนามอื่นว่า ข้าพเจ้าจักถามท่านแล ไม่ถามคนอื่น. ที่ ๒ ห้ามคุณอื่นว่า นายติสส์เป็นคนถือธนูเท่านั้น ไม่ได้เป็นอื่น. ที่ ๓ ห้ามกิริยาอื่นว่า ข้าพเจ้าจักบวชให้ได้ ไม่เว้นละ.

อเปกขัตถนิบาต

๒. นิบาตเพ่งนามอื่นด้วย เรียกชื่อว่า อเปกฺขตฺโถ. ตรงต่อนิบาตไทยว่า แม้, ถึง. นิบาตนี้ใช้ ปิ หรือ อปิ. อุ. โย ปน ภิกฺขุ สญฺจิจฺจ มนุสฺสวิคฺคหํ ชีวิตา โวโรเปยฺย----อยมฺปิ ปาราชิโก โหติ อสํวาโส. ปิ ศัพท์ในอุทาหรณ์นี้แสดงว่า ใช่จะต้องปาราชิกแต่ ๒ รูปเท่านั้นหามิได้, ถึงรูปนี้ก็ต้องเหมือนกัน.

สัมภาวนัตถ และ ครหัตถนิบาต

๓. นิบาตที่ใช้ชม เรียกชื่อว่า สมฺภาวนตฺโถ, ที่ใช้ติ เรียกชื่อว่า ครหตฺโถ, ตรงต่อนิบาตไทยว่า แม้, ถึง. นิบาตนี้ใช้ ปิ หรือ อปิ. อุ. (ชม) อยํ ชาติสมฺปนฺโนปิ มานํ น กโรติซ (ติ) อยํ ทลิทฺโทปิ ปมาณํ น ชานาติ.

ปทปูรณนิบาต

๔. นิบาตที่ไม่ได้หมายความอะไร เป็นแต่พอให้อักขระในบาทแห่งคาถาเต็มตามกำหนดก็ดี พอให้คำไพเราะสละสลวยขึ้นก็ดี เรียกชื่อว่า ปทปูรโณ บ้าง วจนาลงฺกาโร บ้าง วจนสิลิฏฺฐโก บ้าตามอรรถที่กล่าวแล้วโดยลำดับ ตรงต่อนิบาตไทยอย่างหร และอะไรบ้าง จงดูในวจีวิภาคส่วนอัพยยศัพท์ ที่ว่าด้วยนิบาตสักว่าเป็นเครื่องทำบทให้เต็ม [๕๒] เถิด. จะแสดงอุทาหรณ์พอเป็นตัวอย่าง

ธมฺโม **หเว** รกฺขติ ธมฺมจารึ. แม้ถึง หิ, จ, ปน ที่ไม่มีความอะไร ก็เรียกว่า ปทปูรณ.

สมวายนิบาต

๕. นิบาตที่ใช้แสดงนามบ้าง กิริยาบ้าง ที่พร้อมกัน เรียกชื่อว่า สมวาโย ตรงต่อนิบาตไทยว่า พร้อม. นิบาตพวกนี้ใช้ ๒ ศัพท์ คือ สทฺธึ, สห; เข้ากับนาม เรียกชื่อว่า ทพฺพสมวาโย. เข้ากับกิริยา เรียกชื่อว่า กิริยาสมวาโย. อุ. (ทัพพ) เอกํ สมยํ **ภควา** เวรญฺชายํ วิหรติ นเฬรุปุจิมนฺทมูเล มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ (กิริยา) **สหาปิ** คคฺเคน สงฺโฆ อุโปสถํ **กเรยฺย.**

ปฏิเสธนิบาต

๖. นิบาตที่ใช้ห้าม เรียกชื่อว่า ปฏิเสโธ, นิบาตพวกนี้ใช้ น, โน, มา, เป็นพื้น. อุ. **น** สนฺติ ตาณา. **โน** เหตํ ภนฺเต. **มาสฺสุ** พาเลหิ สงฺคณฺฉิ.

อิติศัพท์

๗. อิติศัพท์ ได้ชื่อต่างตามลักษณะ ดังนี้:-

ก. ถ้าอมข้อความที่เป็นพากย์ไว้เต็มที่ มีความเกี่ยวเนื่องกับบทกิริยา เรียกชื่อว่า อากาโร. อุ. อิธ วสฺสํ วสิสฺสามิ, อิธ เหมนฺตคิมฺหิสุ. **อิติ** พาโล **วิจินฺเตติ,** อนฺตรายํ น พุชฺฌติ.

ข. ถ้ามีความเนื่องด้วยบทนาม เรียกชื่อว่า สรุป อุ. มโน ปุพฺพงฺคมา ธมฺมา ฯ เป ฯ จกฺกํว วหโต **ปทนฺติ** อยํ **คาถา** กตฺถ ภาสิตา ?

ค. ถ้าอมความย่อไว้ไม่หมด เรียกชื่อว่า อาทยตฺโถ. อุ. ธมฺมํ โว ภิกฺขเว เทเสสฺสามิ อาทิกลฺยาณนฺติ อยํ **เทสนาธมฺโม** นาม. ได้ชื่ออย่างนี้ เพราะชักเอามาไม่หมด ยังมี มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ อีก. อนึ่ง พึงรู้จักอุทาหรณ์ในต้นเรื่องแห่งธัมม-ปทัฏฐกถาทั้งปวง มี มโนปุพฺพงฺคมาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ เป็นต้น.

ฆ. ถ้าวางไว้พอเป็นตัวอย่าง เรียกชื่อว่า นิทสฺสนํ อุ. **อิติปิ** โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ. **อิติ** รูปํ, **อิติ** รูปสฺส สมุทโย, **อิติ** รูปสฺส อฏฺฐงฺคโม.

ง. ถ้าเป็นเหตุ เรียกชื่อว่า เหตฺวตฺโถ. อุ. ทุสฺสติ เตนาติ โทโส.

จ. ถ้าเป็นประการะ เรียกชื่อว่า ปกาโร. อุ. **อิติ** ยนฺตํ วุตฺตํ. อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ.

ฉ. ถ้ามีในที่สุดความ เรียกชื่อว่า สมาปนฺโน บ้าง ปริสมา-ปนฺโน บ้าง. อุ. เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ **ปาปุณึสูติ.**

ช. ใช้บอกชื่อก็ได้ เรียก สญฺญาโชตโก. อุ. สินฺธวาติ สินฺธว-รฏฺเจ ชาตา (อสฺสา) ความเท่ากับพากย์ว่า สินฺธวรฏฺเจ ชาตา (อสฺสา) สินฺธวา นาม.

(๑๖๖) นิบาตหมวดที่ ๕ เป็นบท มีชื่อดังนี้ :-

๑. นิบาตบอกอาลปนะทั้งปวง เรียกชื่อว่า อาลปนํ.

๒. นิบาตบอกกาลทั้งปวง เรียกชื่อว่า กาลสตฺตมี.

๓. นิบาตบอกที่ทั้งปวง เรียกชื่อว่า อาธาโร.

๔. นิบาติบอกเขตแดน, ประการเป็นต้น ซึ่งเป็นคุณของกิริยา เรียกว่า กิริยาวิเสสนํ.

วิธีสัมพันธ์

(๑๖๗) บททั้งหลายในพากยางค์ก็ดี ในพากย์ก็ดี ย่อมมีความเนื่องถึงกันสิ้น. การเรียนให้รู้จักว่า บทไหนเนื่องกับบทไหน เรียกว่าเรียนสัมพันธ์. การแสดงวิธีสัมพันธ์นั้น มีใจความสำคัญอยู่ก็เพียงให้รู้จักการเนื่องกันของบทเหล่านั้นอย่างเดียว จะรู้จักชื่อสังเขปหรือพิสดารไม่เป็นประมาณนัก แม้ในคัมภีร์โยชนาพระวินัยและพระอภิธรรมก็ใช้บอกชื่ออย่างสังเขป ในที่นี้จะดำเนินตามอย่างนั้นบ้าง.

(๑๖๘) จะเก็บเอาข้อความบางเรื่องมาตั้งและแสดงสัมพันธ์เป็นภาษาไทยบ้าง เป็นภาษามคธบ้าง ไปตามลำดับ ดังนี้:

(๑๖๙) ตสฺมึ สมเย เอโก ปิณฺฑจาริกตฺเถโร ฯ เป ฯ มยฺหํ โทสํ โสธาเปถาติ. (ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๓ เรื่องที่ ๔๐)

๑. ปิณฺฑจาริกตฺเถโร สยกัตตา ใน ปาวิสิ. ปาวิสิ อาขยาตบท กัตตุวาจก. ตสฺมึ วิเสสนะ ของ สมเย. สมเย กาลสตฺตมี ใน ปาวิสิ. เอโก วิเสสนะ ของ ปิณฺฑจาริกตฺเถโร. ปิณฑาย สัมปทาน ใน จรนฺโต. จรนฺโต อัพภันตรกิริยา ของ ปิณฺฑจาริกตฺเถโร. ตํ วิเสสนะ ของ นิเวสนํ. นิเวสนํ สัมปาปุณิยกัมม ใน ปาวิสิ.

๒. วิสาขา สยกัตตา ใน อฏฺฐาสิ. อฏฺฐาสิ อาขยาตบท กัตตุวาจก. สสฺรํ อวุตตกัมม ใน วีชมานา. วีชมานา อัพภันตรกิริยา ใน ฐิตา. ฐิตา อัพภันตรกิริยา ของ วิสาขา. ตํ อวุตฺตกัมม ใน ทิสฺวา. ทิสฺวา ปุพฺพกาลกิริยา ใน จินฺเตตฺวา. สสุรสฺส สัมปทาน ใน อาจิกฺขิตุํ. อาจิตฺขิตุํ ตุมัตถกัตตา ใน อยุตฺตํ. อยุตฺตํ กิตบท กัตตุวาจก. อิติ ศัพท์ อาการ ใน จินฺเตตฺวา. จินฺเตตฺวา ปุพฺพกาลกิริยา ใน อฏฺฐาสิ. โส สยกัตตา ใน ปสฺสติ. ปสฺสติ อาขยาตบท กัตตุวาจก. ยถา กิริยาวิเสสนะ ใน ปสฺสติ. เถรํ อวุตตกัมม ใน ปสฺสติ. เอวํ กิริยาวิเสสนะ ใน อปคนฺตฺวา อฏฺฐาสิ. อปคนฺตฺวา สมานกาลกิริยา ใน อฏฺฐาสิ.

๓. ปน ศัพท์ วากยารัมภะ. โส สยกัตตา ใน ภุญฺชติ. ภุญฺชติ อาขยาตบท กัตตุวาจก. พาโล วิเสสนะ ของ โส. เถรํ อวุตตกัมม ใน ทิสฺวา. ทิสฺวา สมานกาลกิริยา ใน ภุญฺชติ. ปิ ศัพท์ สัมภาวนะ เข้ากับ ทิสฺวา. อปสฺสนฺโต วิกติกัตตา ใน หุตฺวา. วิย ศัพท์ อุปมาโชตกะ ใน อปสฺสนฺโต. หุตฺวา สมาน-

กาลกิริยา ใน ภุญฺชติ. อโธมุโข วิเสสนะ ของ โส. เอว ศัพท์ อวธารณะ เข้ากับ ภุญฺชติ.

๔. วิสาขา สยกัตตา ใน อาห. อาห อาขยาตบท กัตตุวาจก. สสุโร สยกัตตา ใน น กโรติ. น ศัพท์ ปฏิเสธ ใน กโรติ. กโรติ อาขยาตบท กัตตุวาจก. เถรํ อวุตตกัมม ใน ทิสฺวา. ทิสฺวา ปุพพกาลกิริยา ใน น กโรติ. ปิ ศัพท์ สัมภาวนะ เข้ากับ ทิสฺวา. เม สามีสัมพันธ ใน สสุโร. สญฺญํ อวุตตกัมม ใน น กโรติ. อิติ ศัพท์ อาการ ใน ญตฺวา. ญตฺวา ปุพพกาลกิริยา ใน อาห. ภนฺเต อาลปนะ. ตุมฺเห สยกัตตา ใน อติจฺฉถ. อติจฺฉถ อาขยาตบท กัตตุวาจก. มยฺหํ สามีสัมพันธ ใน สสุโร. ปุราณํ อวุตตกัมม ใน ขาทติ. อิติ ศัพท์ อาการ ใน อาห.

๕. โส สยกัตตา ใน อาห. อาห อาขยาตบท กัตตุวาจก. นิคฺคณฺเจหิ อนภิหิตกัตตา ใน กถิต. กถิตกาเล กาลสัตตมี ใน อธิวาเสตฺวา. อธิวาเสตฺวา ปุพฺพกาลกิริยา ใน อปเนตฺวา. ปิ ศัพท์ สัมภาวนะ เข้ากับ อธิวาเสตฺวา. ปุราณํ อวุตตกัมม ใน ขาทติ. ขาทติ อาขยาตบท กัตตุวาจก ของ สสุโร. อิติ ศัพท์ สรูป ใน วจนสฺส. วจนสฺส สามีสัมพันธ ในขเณ. วุตฺตกฺขเณ กาลสัตตมี ใน อปเนตฺวา อาห. เอว ศัพท์ อวธารณะ เข้ากับ วุตฺตกฺขเณ. หตฺถํ อวุตตกัมม ใน อปเนตฺวา. อปเนตฺวา ปุพฺพ-

กาลกิริยา ใน อาห. ตุมฺเห สยกัตตา ใน หรถ. หรถ อาขยาตบท กัตตุวาจก. อิมํ วิเสสนะ ของ ปายาสํ. ปายาสํ อวุตตกัมม ใน หรถ. อิโต อปาทาน ใน หรถ. ตุมฺเห สยกัตตา ใน นิกฺกฑฺฒถ. นิกฺกฑฺฒถ อาขยาตบท กัตตุวาจก. เอตํ วิเสสนะ ของ ทาริกํ. ทาริกํ อวุตตกัมม ใน นิกฺกฑฺฒถ. อิมสฺมา วิเสสนะ ของ เคหา. เคหา อปาทาน ใน นิกฺกฑฺฒถ. ทาริกา สยกัตตา ใน กโรติ. กโรติ อาขยาตบท กัตตุวาจก. อยํ วิเสสนะ ของ ทาริกา. โข ศัพท์ ปทปูรณ. มํ อวุตฺตกัมม ใน กโติ. เอวรูปเป วิเสสนะ ของ มงฺคลกาเล. มงฺคลกาเล กาลสัตตมี ใน กโรติ. อสุจิขาทกํ วิกติกัมม ใน กโรติ. นาม ศัพท์ สัญญาโชตกะ ใน อสุจิขาทกํ. อิติ ศัพท์ อาการ ในอาห.

๖. ทาสกมฺมกรา สยกัตตา ใน น วิสหนฺติ. น วิสหนฺติ อาขยาตบท กัตตุวาจก. ตสฺมึ วิเสสนะ ของ นิเวสเน. โข ศัพท์ ปทปูรณ. ปน ศัพท์ วากยารัมภะ. นิเวสเน วิสยาธาร ใน ทาส-กมฺมกรา. สพฺเพ ก็ดี สนฺตกา ก็ดี วิเสสนะ ของ ทาสกมฺมากรา. วิสาขาย สามีสัมพันธ ใน สนฺตกา. ว ศัพท์ อวธารณะ เข้ากับ สนฺตกา. อุปคนฺตุํ ตุมัตถสัมปาทาน ใน น วหสนฺติ. น ศัพท์ ปฏิเสธ ใน วิสหนฺติ. ทาโส วา กัตตุวาจก. โก วิเสสนะ ของ ทาโส วา กมฺมกโร วา. นํ อวุตตกัมม ในคณฺหิสฺสติ.

หตฺเถ ก็ดี ปาเท ก็ดี อุปสิเลสิกาธาร ใน คณฺหิสฺสติ. วา สองศัพท์ วิกัปปะ ใน หตฺเถ ใน ปาเท. โกจิ ทาโส วา กมฺมกโร วา สยกัตตา ใน นตฺถิ. นตฺถิ อาขยาตบท กัตตุวาจก. มฺเขน กรณะ ใน กเถตุํ. กเถตุํ ตุมัตถสัมปทาน ใน สมตฺโถ. สมตฺโถ วิเสสนะ ของ โกจิ ทาโส วา กมฺมกโร วา. ปิ ศัพท์ สัมภาวนะ เข้ากับ สมตฺโถ.

๗. วิสาขา สยกัตตา ใน อาห. อาห อาขยาตบท กัตตุวาจก. สสฺรสฺส สามีสัมพันธ ใน กถํ. กถํ อวุตตกัมม ใน สุตฺวา. สุตฺวา ปุพฺพกาลกิริยา ใน อาห. ตาต อาลปนะ. มยํ สยกัตตา ใน นิกฺขมาม. นิกฺขมาม อาขยาตบท กัตตุวาจก. น ศัพท์ ปฏิเสธ ใน นิกฺขมาม. เอตฺตเกน วิเสสนะ ของ การเณน. การเณน เหตุ ใน นิกฺขมาม. เอวํ ศัพท์ อวธารณะ ใน เอตฺตเกน. อหํ วุตตกัมม ใน อานีตา. อานีตา กิตบท กัมมวาจก. น ศัพท์ ปฏิเสธ ใน อานีตา. ตุมฺเหหิ อนภิหิตกัตตา ใน อานีตา. อุทกติตฺถโต อปาทาน ใน อานีตา. กุมฺภทาสี วิกติกัมม ใน อานีตา. วิย ศัพท์ อุปมาโชตกะ ใน กุมฺภทาสี. นาม ศัพท์ สัญญาโชตกะ ใน ธีตโร. ธีตโร สยกัตตา ใน นิกฺขมนฺติ. นิกฺขมนฺติ อาขยาตบท กัตตุวาจก. ธรมานกมาตาปิตูนํ สามีสัมพันธ ใน ธีตโร. น ศัพท์ ปฏิเสธ ใน นิกฺขมนฺติ. เอตฺตเกน วิเสสนะ ของ การเณน. การเณน เหตุ ใน นิกฺขมนฺติ. เอว

ศัพท์ อาวธารณะ ใน เอตฺตเกน. ปิตา สยกัตตา ใน จเปสิ. จเปสิ อาขยาตบท กัตตุวาจก. เอเตน วิเสสนะ ของ การเณน. เอว ศัพท์ อวธารณะ ใน เอเตน. เม สามีสัมพันธ ใน ปิตา. การเณน เหตุ ใน จเปสิ. อิธ อาธาร ใน อาคมน. อาคมนกาเล กาลสตฺตมี ใน จเปสิ. อฏฺฐ วิเสสนะ ของ กุฏุมฺพิเก. กุฏุมพิเก อวุตตกัมม ใน ปกฺโกสาเปตฺวา. ปกฺโกสาเปตฺวา ก็ดี วตฺวา ก็ดี ปุพฺพกาลกิริยา ใน จเปสิ. สเจ ปริกัปปะ ใน อุปฺปชฺชติ. โทโส สยกัตตา ใน อุปฺปชฺชติ. อุปฺปชฺชติ อาขยาตบท กัตตุวาจก. เม สามีสัมพันธ ใน ธีตุ. ธีตุ สัมปทาน ใน อุปฺปชฺชติ. ตุมฺเห สยกัตตา ใน โสเธยฺยาถ. โสเธยฺยาถ อาขยาตบท กัตตุวาจก. อิติ ศัพท์ อาการ ใน วตฺวา. มํ อวุตตกัมม ใน จเปสิ. เตสํ สามีสัมพันธ ใน หตฺเถ. หตฺเถ อุปสิเลสิกาธาร ใน จเปสิ. ตุมฺเห เหตุกัตตา ใน โสธาเปถ. โสธาเปถ อาขยาตบท เหตุกัตตุวาจก. เต อวุตตกัมม ใน ปกฺโกสาเปตฺวา, และ การิตกัมม ใน โสธาเปถ. ปกฺโกสาเปตฺวา ปุพฺพกาลกิริยา ใน โสธาแปถ. มยฺหํ สามีสัมพันธ ใน โทสํ. โทสํ อวุตตกัมม ใน โสธาเปถ. อิติ ศัพท์ อาการใน อาห.

(๑๗๐) อยฺยา อิธาปิ ฯ เป ฯ เอวํ เสเสสุปิ. (ภาคนั้นเรื่องนั้น)

๑. อยฺยาติ ปทํ อาลปนํ. อิธาติ ปทํ โทโสติ ปเท ภินฺนาธาโร. ปิสทฺโท อเปกฺขตฺโถ. ตาวสทฺโท อนุคฺคหตฺโถ. โทโสติ ปทํ โหตูติ ปเท สยกตฺตา. มาสทฺโท โหตูติ ปเท ปฏิเสโธ.

โหตูติ ปทํ โทโสติ ปทสฺส กตฺตุวาจกํ อาขฺยาตปทํ. อิมิสฺสาติ ปทํ ทาริกายาติ ปทสฺส วิเสสนํ. ทาริกายาติ ปทํ ปีตาติ ปทสฺส สมฺพนฺโธ. ปนสทฺโท อรุจิสูจนตฺโถ. ปีตาติ ปทํ อทาสีติ ปเท สยกตฺตา. อิธาติ ปทํ คมนาติ ปเท อาธาโร. คมนกาเลติ ปทํ อทาสีติ ปเท กาลสตฺตมี. อิมนฺติ ปทํ ทาริกนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ. ทาริกนฺติ ปทํ โอวทนฺโตติ ปเท อวุตฺตกมฺมํ. โอวทนฺโตติ ปทํ ปีตาติ ปทสฺส อพฺภนฺตรกิริยาปทํ. คุณฺหปฏิจฺฉนฺเนติ จ ทสาติ ปเท อวุตฺตกมฺมํ. อาทาสีติ ปทํ ปีตาติ ปทสฺส กตฺตุวาจกํ อาขฺยาตปทํ. เตสนฺติ ปทํ อตฺถนฺติ ปทสฺส สมฺพนฺโธ. อตฺถนฺติ ปทํ ชานามีติ ปเท อวุตฺตกมฺมํ. นสทฺโท ชานามีติ ปเท ปฏิเสโธ. ชานามีติ ปทํ อหนฺติ ปทสฺส กตฺตุวาจกํ อาขฺยาตปทํ. เตสนฺติ ปทํ อตฺถนฺติ ปทสฺส สมฺพนฺโธ. เมติ ปทํ กเถตูติ ปเท สมฺปทานํ. อตฺถนฺติ ปทํ กเถตูติ ปเท อวุตฺตกมฺมํ. กเถตูติ ปทํ ทาริกาติ ปทสฺส กตฺตุวาจกํ อาขฺยาตปทํ. อิมิสฺสาติ ปทํ ทาริกายาติ ปทสฺส วิเสสนํ. ทาริกายาติ ปทํ ปีตาติ ปทสฺส สมฺพนโธ. ปนสทฺโท วิตฺถารโชตโก. ปีตาติ ปทํ อาหาติ ปเท สยกตฺตา. อนฺโตอคฺคีติ ปทํ นีหริตพฺโพติ ปเท วุตฺตกมฺมํ. ตยาติ ปทํ นีหริตพฺโพติ ปเท อนภิหิตกตฺต. พหีติ ปทํ นีหริตพฺโพติ ปเท อาธาโร. นสทฺโท นีหริตพฺโพติ ปเท ปฏิเสโธ. นีหริตพฺโพติ ปทํ อคฺคีติ ปทสฺส กมฺม-

วาจกํ กิตปทํ. อิติสทฺโท อาหาติ ปเท อากาโร. อาหาติ ปทํ ปิตาติ ปทสฺส กตฺตุ... ปทํ. สกฺกาติ ปทํ ภาววาจกํ กิริยาปทํ. นุสทฺโท ปุจฺฉนตฺโถ. โขสทฺโท วจนาลงฺกาโร. อมฺเหหีติ ปทํ สกฺกาติ ปเท อนภิหิตกตฺตา. อุภโตติ ปทํ เคหานนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ. ปฏิวิสฺสกเคหานนฺติ ปทํ อทตฺวาติ ปเท สมฺปทานํ อคฺคินติ ปทํ อทตฺวาติ ปเท อวุตฺตกมฺมํ. อทตฺวาติ ปทํ วสิตุนฺติ ปเท สมานกาลกิริยาปทํ. วสิตุนฺติ ปทํ สกฺกาติ ปเท ตุมตฺถสมฺปทานํ. อิติสทฺโท อาหาติ ปเท อากาโร. อาหาติ ปทํ เสฏฺฐีติ ปทสฺส กตฺตุ... ปทํ. เสฏฺฐีติ ปทํ อาหาติ ปเท สยกตฺตา.

๒. เอวํสทฺโท สจฺจวาจโก ลิงฺคตฺโถ. กิรสทฺโท อนุสฺสวนตฺโถ. อมฺมาติ ปทํ อาลปนํ. อิติสทฺโท ปุจฺฉึสูติ ปเท อากาโร. ปุจฺฉึสูติ ปทํ เตติ ปทสฺส กตฺตุ... ปทํ. เตติ ปทํ ปุจฺฉึสูติ ปเท สยกตฺตา.

๓. ตาตาติ ปทํ อาลปนํ. มยฺหนฺติ ปทํ ปิตาติ ปทสฺส สมฺพนฺโธ. ปิตาติ ปทํ กเถสีติ ปเท สยกตฺตา. นสทฺโท สนฺพาย กเถสีติ ปททฺวเย ปฏิเสโธ. เอตนฺติ ปทํ วจนนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ. วจนนฺติ ปทํ สนฺธายาติ ปเท อวุตฺตกมฺมํง สนฺธายาติ ปทํ กเถสีติ ปเท สมานกาลกิริยาปทํ. กเถสีติ ปทํ ปิตาติ ปทสฺส กตฺตุ... ปทํ. อิทนฺติ ปทํ วจนนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ. วจนนฺติ ปทํ สนฺธายาติ ปเท อวุตฺตกมฺมํ. ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ. สนฺธายาติ ปทํ กเถสีติ ปเท สมาน... ปทํ. กเถสีติ ปทํ ปิตาติ ปทสฺส

กตฺตุ... ปทํ. อมฺมาติ ปทํ อาลปนํ. ตวาติ ปทํ สสฺสุ... สามิกานนฺติ ปทสฺส สมฺพนฺโธ. สสฺสุ...สามิกานนฺติ ปทํ อคุณนฺติ ปทสฺส สมฺพนฺโธ. อคุณนฺติ ปทํ ทิสฺวาติ ปเท อวุตฺตกมฺมํ. ทิสฺวาติ ปทํ กเถสีติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยาปทํ. พหีติ ปทํ วิวริยํ กเถสีติ ปเท อาธาโร. ตสฺมึ ตสฺมินฺติ ปททฺวยํ เคเหติ ปทสฺส วิเสสนํ. เคเหติ ปทํ พหีติ ปทสฺส วิวรณํ กเถสีติ ปเท อาธาโร. จตฺวาติ ปทํ กเถสีติ ปเท สมาน...ปทํ. มาสทฺโท จตฺวา กเถสีติ ปททฺวเย ปฏิเสโธ. กเถสีติ ปทํ ตฺวนฺติ ปทสฺส กตฺตุ...ปทํ. อิติสทฺโท กเถสีติ ปเท อากาโร. เอวรูเปนาติ ปทํ อคฺคินาติ ปทสฺส วิเสสนํ. หิสทฺโท ทฬฺหีกรณตฺโถ. อคฺคินาติ ปทํ สทิโสติ ปเท กรณํ. สทิโสติ ปทํ ปคฺคีติ ปทสฺส วิเสสนํ. อคฺคีติ ปทํ นตฺถีติ ปเท สยกตฺตา. นามสทฺโท สญฺญาโชตโก. นตฺถีติ ปทํ อคฺคีติ ปทสฺส กตฺตุ...ปทํ.

๔. อยฺยาติ ปทํ อาลปนํ. เอตนฺติ ปทํ วจนนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ. วจนนฺติ ปทํ โหตูติ ปเท สยกตฺต. ตาวสทฺโท อนุคฺคหตฺโถ. โหตูติ ปทํ วจนนฺติ ปทสฺส กตฺตุ...ปทํ. อิมิสฺสาติ ปทํ ทาริกายาติ ปทสฺส วิเสสนํ. ทาริกายาติ ปทํ ปิตาติ ปทสฺส สมฺพนฺโธ. ปนสทฺโท อรุจิสุจนตฺโถ. ปิตาติ ปทํ อาหาติ ปเท สยกตฺตา. พาหิรโตติ ปทํ อคฺคีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ. อคฺคีติ ปทํ ปเวเสตพฺโพติ ปเท เหตุกมฺมํ. ตยาติ ปทํ ปเวเสตพฺโพติ

ปเท อนภิหิตกตฺตา. นสทฺโท ปเวเสตพฺโพติ ปเท ปฏิเสโธ. อนฺโติ ปทํ ปเวเสตพฺโพติ ปเท อาธาโร. ปเวเสตพฺโพติ ปทํ อคฺคีติ ปทสฺส เหตุมฺมวาจกํ กิตปทํ. อิติสทฺโท อาหาติ ปเท อากาโร. อาหาติ ปทํ ปิตาติ ปทสฺส กตฺตุ... ปทํ กึสทฺโท ปุจฺฉนตฺโถ. สกฺกาติ ปทํ ภาววาจกํ กิริยาปทํ. อมฺเหหีติ ปทํ สกฺกาติ ปเท อนภิหิตกตฺตา. อนฺโตอคฺคิมฺหีติ ปทํ ลกฺขณวนฺตํ. นิพฺพุเตติ ปทํ อนาหริตุนฺติ ปเท ลกฺขณกิริยา. พาหิรโตติ ปทํ อคฺคินฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ. อนาหริตุนฺติ ปเท วา อปาทานํ. อคฺคินฺติ ปทํ อนาหริตุนฺติ ปเท อวุตฺตกมฺมํ. อนาหริตุนฺติ ปทํ สกฺกาติ ปเท ตุมตฺถสมฺปทานํ. อิติสทฺโท อหารติ ปเท อากาโร. อาหารติ ปทํ เสฏฺฐีติ ปทสฺส กตฺตุ... ปทํ. เสฏฺฐีติ ปทํ อาหาติ ปเท สยกตฺตา.

๕. เอวํสทฺโท สจฺจวาจโก ลิงฺคตฺโถ. กิรสทฺโท อนุสฺสวนตฺโถ. อมฺมาติ ปทํ อาลปนํ. อิติสทฺโท ปุจฺฉึสูติ ปเท อากาโร. ปุจฺฉึสูติ ปทํ เตติ ปทสฺส กตฺตุ... ปทํ. เตติ ปทํ ปุจฺฉึสูติ ปเท สยกตฺตา

๖. ตาตาติ ปทํ อาลปนํ. มยฺหนฺติ ปทํ ปิตาติ ปทสฺส สมฺพนฺโธ. ปิตาติ ปทํ กาเถสีติ ปเท สยกตฺตา. นสทฺโท สนฺธาย กเถสีติ ปททฺวเย ปฏิเสโธ. เอตนฺติ ปทํ วจนนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ. วจนนฺติ ปทํ สนฺธายาติ ปเท อวุตฺตกมฺมํ. สนฺธายติ ปทํ กเถสีติ ปเท สมาน... ปทํ. กเถสีติ ปทํ ปิตาติ ปทสฺส กตฺตุ...

ปทํ. อิทนฺติ ปทํ วจนนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ. วจนนฺติ ปทํ สนฺธายาติ ปเท อวุตฺตกมฺมํ. ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ. สนฺธายาติ ปทํ กเถสีติ ปเท สมาน . . . ปทํ. กเถสีติ ปทํ ปีตาติ ปทสฺส กตฺตุ . . . ปทํ. สเจสทโท ปริกปฺปตฺเถ นิปาโต. เตติ ปทํ สสฺสุ . . . สามิกานนฺติ ปทสฺส สมฺพนฺโธ. ปฏิวิสฺสกเคเหสูติ ปทํ อิตฺถิโย ปุริสาติ ปททฺวเย ภินฺนาธาโร. อิตฺถิโย ปุริสาติ ปททฺวยํ กเถนฺตีติ ปเท สยกตฺตา. วาสทฺทา วิกปฺปตฺถา. สสฺสุ . . . สามิกานนฺติ ปทํ อคฺคุณนฺติ ปทสฺส สมฺพนฺโธ. อคฺคุณนฺติ ปทํ กเถนฺตีติ ปเท อวุตฺตกมฺมํ. กเถนฺตีติ ปทํ อิตฺถิโย ปุริสาติ ปททฺวยสฺส กตฺตุ . . . ปทํ. เตหีติ ปทํ กถิตนฺติ ปเท อนภิหิตกตฺตา. กถิตนฺติ ปทํ วจนนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ. วจนนฺติ ปทํ ปาหริกตฺตา. กถิตนฺติ ปทํ วจนนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ. วจนนฺติ ปทํ สมาน . . . ปทํ. อสฺโกติ ปทํ กเถตีติ ปเท สยกตฺตา. นามสทฺโท สญฺญาโชตโก. ตุมฺหากนฺติ ปทํ อคฺคุณนฺติ ปทสฺส สมฺพนฺโธ. เอวํสทฺโท นิทสฺสนตฺโถ. อคฺคุณนฺติ ปทํ กเถตีติ ปเท อวุตฺตกมฺมํ. กเถตีติ ปทํ อสฺโกติ ปทสฺส กตฺตุ . . . ปทํ. อิติสทฺโท กเถยฺยาสีติ ปททฺวเย ปฏิเสโธ. กเถยฺยาสีติ ปทํ ตฺวนฺติ ปทสฺส กตฺตุ . . . ปทํ. ตฺวนฺติ ปทํ กเถยฺยาสีติ ปเท สยกตฺตา. อิติสทฺโท กเถสีติ ปเท อากาโร. เอเตนาติ ปทํ อคฺคินาติ ปทสฺส วิเสสนํ. หิสทฺโท ทฬฺหีกรโณ. อคฺคินาติ ปทํ สทิโสติ ปเท

กรณํ. สทิโสติ ปทํ องฺคีติ ปทสฺส วิเสสนํ. องฺคีติ ปทํ นตฺถีติ ปเท สยกตฺตา. นามสทฺโท สญฺญาโชตโก. นตฺถีติ ปทํ องฺคีติ ปทสฺส กตฺตุ... ปทํ. อิติสทฺโท อาหาติ ปเท อากาโร. อาหาติ ปทํ วิสาขาติ ปทสฺส กตฺตุ...ปทํ. วิสาขาติ ปทํ อาหาติ ปเท สยกตฺตา.

๗. เอวํสทฺโท ปการตฺโถ. อิมสฺมินฺติ ปทํ การเณติ ปทสฺส วิเสสนํ. การเณติ ปทํ อโหสีติ ปเท นิมิตฺตสตฺตมี. โทสาติ ปเท วา ภินฺนาธาโร. สาติ ปทํ อโหสีติ ปเท สยกตฺตา. นิทฺโทสาติ ปทํ อโหสีติ ปเท วิกติกตฺตา. อโหสีติ ปทํ สาติ ปทสฺส กตฺตถ... ปทํ. ยถาสทฺโท อุปมาโชตโก. จสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ. เอตฺถาติ ปทํ อโหสีติ ปเท นิมิตฺตสตฺตมี. นิทฺโทสาติ ปทํ อโหสีติ ปเท วิกติกตฺตา. อโหสีติ ปทํ สาติ ปทสฺส กตฺตุ...ปทํ. สาติ ปทํ อโหสีติ ปเท สยกตฺตา. เอวํสทฺโท อุปเมยฺยโชตโก. เสเสสุติ ปทํ การเณสูติ ปทสฺส วิเสสนํ. การเณสูติ ปทํ อโหสีติ ปเท นิมิตฺตสตฺตมี. ปิสทฺโท อเปกฺขตฺโถ. นิทฺโทสาติ ปทํ อโหสีติ ปเท วิกติกตฺตา. อโหสีติ ปทํ สาติ ปทสฺส กตฺตุ... ปทํ. สาติ ปทํ อโหสีติ ปเท สยกตฺตา.